

UDK 37(450.36=411.16)"17/19"
1.01 Izvirni znanstveni članek
Prejeto: 10. 5. 2019

Renato Podbersič*

Izobraževanje Judov v Gorici od začetkov do sredine 20. stoletja

*Education of Jews in Gorica/Gorizia
from the early to mid-20th century*

Izvleček

Prispevek obravnava izobraževanje Judov v Gorici, in sicer od prve judovske šole v 18. stoletju do II. svetovne vojne, ki je pomenila zadnji udarec njihovemu organiziranemu šolanju.

Na podlagi virov in literature je prikazan razvoj judovskega šolstva v mestu ob Soči, njihovo vključevanje v mestne šole in pomembne osebnosti, ki so sodelovale pri judovskem izobraževanju. Pri tem je treba omeniti predvsem dva rabina iz družine Reggio, ki sta pomembno zaznamovala judovsko izobraževanje v Gorici v prvi polovici 19. stoletja.

Prispevek zajema dva državno-pravna okvira: avstrijskega do konca prve svetovne vojne (1918) in italijanskega po vključitvi Gorice v novo državo po prvi svetovni vojni.

Abstract

The article talks about the education of Jews in Gorica/Gorizia, from the first Jewish school in the 18th century until World War Two, which signified the last blow to their organised schooling.

On the basis of sources and literature, the article shows the development of Jewish schooling in this town by the Soča River, their inclusion in the town schools and the important personalities who participated in Jewish education. The latter involves mainly two rabbis from the Reggio family, who left an important mark on Jewish education in Gorizia in the first half of the 19th century.

The article includes two state frameworks: the Austrian one until the end of World War One (1918) and the Italian one after the inclusion of Gorica/Gorizia, following the war.

Ključne besede: Judje na Goriškem, izobraževanje Judov, judovsko šolstvo, ješiva

Key words: Jews in the Gorica/Gorizia area, education of Jews, Jewish schooling, yeshiva

* dr. Renato Podbersič, znanstveni sodelavec, Študijski center za narodno spravo,
e-pošta: renato.podbersic@scnr.si

Uvod

Srednjeveški Judje so znotraj krščanske fevdalne družbe uživali močno notranjo avtonomijo. Judovske skupnosti so živele v ločenih predelih mesta. Prostor naselitve je običajno obsegal trg, ulico ali dve, včasih tudi posebno četrt, tako kot je bilo v srednjeveškem Mariboru. Judovska skupnost je po navadi sezidala sinagogo in versko šolo ter poskrbela za obredno kopališče in pokopališče. V skupnosti so delovali mesar, pisar in krojač, vodil pa jo je njen najpremožnejši član in tudi rabin.¹

Judje so izobraževanju vedno pripisovali velik pomen, ker predstavlja privilegirano sredstvo doseči, kot je rečeno v Bibliji, svetost, podobno božji. Izobraževanje in verska praksa sta temeljnega pomena, popolnoma v skladu s splošnim učenjem judovstva, saj kulturo obravnavata kot privilegirano okolje, ki iz roda v rod prenaša vrednote, iz katerih vleče svoje korenine. V judovskih šolah, v posebnih judovskih razredih splošnih šol in prek denarne podpore rabinskim semeniščem in raziskovalnim ustanovam so posvečali veliko pozornost judovskim verskim študijam, poznavanju hebrejščine in judovske zgodovine. Poleg tega je tudi osrednji judovski kulturni prostor, sinagoga oz. shodnica, kraj shajanja, središče za čaščenje Boga in hkrati za izobraževanje in družbeno življenje.²

Judje v Gorici

Jude verjetno najdemo v Gorici že ob nastanku mesta oz. prvi omembi leta 1001, njihova prisotnost pa je dokumentirana v letu 1288. Judje so znotraj krščanske fevdalne družbe uživali močno notranjo avtonomijo. Sredi 14. stoletja jih je prizadelo veliko preganjanje. Ponoven zagon je skupnost dobila v začetku 16. stoletja. Judje v Gorici so se ukvarjali v glavnem z denarnimi posli in trgovino. Leta 1509, ob prehodu goriške dežele pod Habsburžane, je avstrijski vladar Maksimilijan I. goriškim Judom podelil več privilegijev. Med njimi sta izstopala rodbina Morpurgo in njen član Izak iz Trsta, ki je zaradi zaslug in zavoljo svoje zvestobe do cesarske krone dobil privilegij za naselitev v Gorici. Prvotno domovanje goriških Judov je bilo v starem delu mesta, danes v ulici Via Cocevia, stisnjeno v pobočje pod goriškim gradom. Konec 17. stoletja so jim mestne oblasti odredile nov prostor za naselitev v bližini tedanjega pokopališča zunaj mesta – geto, v današnji ulici Ascoli. Vrata geta so se zapirala ob sončnem zahodu, tako so goriški Judje živeli povsem ločeno od someščanov. Sinagogo so si zgradili leta 1756. Njihova skupnost se je večala s priseljenci iz vzhodne Evrope in ozemlja Beneške republike. Nov zagon so prinesle reforme cesarja Jožefa II., ki je tudi Judom priznal več

¹ Jelinčič Boeta, *Judje na Slovenskem*, str. 77–79.

² Lesizza Budin, *La scuola ebraica goriziana*, str. 17, 25; Jelinčič Boeta, *Kratka zgodovina Judov*, str. 257.

pravic, goriški geto pa je bil odpravljen šele med francosko zasedbo. Občasno je še prihajalo do sporov s someščani, ki so Judom očitali oderuštvo in izkoriščanje. Vendar se je z leti položaj goriških Judov izboljševal. Sredi 19. stoletja so v getu živeli le najrevnejši Judje, ki so sestavljali le dobro petino skupnosti. Bogatejši Judje so se naselili na prestižnih mestnih lokacijah, na Korzu in na Travniku. Goriška judovska skupnost je bila pomemben člen mestnega življenja, vendar je v glavnem sprejemala italijanske narodne cilje in iredentistično gibanje. Ob popisu leta 1890 je bilo v Gorici okrog 260 Judov in so sestavljali večino vsega judovskega prebivalstva v avstrijski Goriško-Gradiščanski deželi.³

Začetki judovskega šolstva v Gorici

Prva šola se v goriškem getu omenja leta 1715, najverjetneje pa je bila namenjena zgolj verskemu pouku (hebr. *Beth ha-midrash*), ne pa poučevanju splošnih predmetov. Njeni prostori so bili v hiši Moisea Monteffiorija na ulici v getu št. 4, v njej pa je bila tudi molilnica. Avstrijska vladarica Marija Terezija je leta 1774 uzakonila obvezno osnovo šolstvo v avstrijskih dednih deželah za otroke od šestega do dvanajstega leta. Posledično so tudi v goriškem getu leta 1775 dobili lastno šolo, normalko. Pouk v italijanščini je bil splošen in je vključeval tudi književnost, petje in ples. Judovska šola je morala v šolski sklad plačevati dva dukata mesečno. Učenci so imeli dnevno štiri ure pouka, dve uri dopoldne in dve uri popoldne. Razdeljeni so bili v dva razreda. Učitelj je vsakih šest mesecev prejemal plačilo v višini 50 goldinarjev. Člani judovske skupnosti so izmed sebe izbrali poverjenika, ki je nadziral metode poučevanja in uspeh učencev. Leta 1781⁴ je bilo z dekretom določeno, da morajo v judovskih šolah poučevati Judje, verska besedila pa so morali uskladiti z judovsko vero. Glede poučevanja splošnih predmetov (geometrije, zgodovine, zemljepisa) so morali tudi v judovskih šolah uporabljati iste učbenike kot v drugih šolah. Seznam učbenikov za pouk je sestavil učitelj in ga predložil učencem, ki so si morali knjige priskrbeti sami. Prepovedan pa je bil uvoz knjig z območij zunaj Avstrije. Če skupnosti ne bi uspelo organizirati šole v getu, bi morali otroke pošiljati v krščanske šole v mestu.⁵

Leta 1783 so v goriškem getu odprli judovsko šolo, ki je izpolnjevala merila iz zakonske uredbe, sprejete 20. oktobra 1781. Obiskovati so jo morali vsi judovski dečki in deklice iz krajevne skupnosti, čas za njihov vpis v šolo pa je potekel 14. novembra 1783.⁶

3 Cedarmas, *La comunità israelitica*, str. 19–32; Altieri, *La comunità ebraica*, str. 20–21; Jelinčič Boeta, *Kratka zgodovina Judov*, str. 195–202; Podbersič, *Jeruzalem ob Soči*, str. 60–69.

4 Vladar Jožef II. je 13. oktobra 1781 izdal t. i. tolerančni patent (nem. *Judentoleranzpatent*), s katerim je vsem svojim podložnikom zagotavljal svobodno izpovedovanje katerekoli vere, tudi judovske.

5 Lesizza Budin, *La scuola ebraica goriziana*, str. 17–18; Lesizza Budin, *Vita e cultura*, str. 101–102; Brancati, *L'organizzazione scolastica*, str. 124–125.

6 Lesizza Budin, *La scuola ebraica goriziana*, str. 20.

V getu so morali leta 1789 urediti šolo z nemškim učnim jezikom, da bi zmanjšali razlike z drugimi Goričani. Že leta 1790 so se pojavile prve zahteve krajevnih Judov po njeni ukinitvi zaradi previsokih stroškov. Voditelja skupnosti Jacob Senigaglia in Grassin Bolaffio sta posebej navedla težave pri zagotavljanju obveznega plačila za učitelja, kajti šolo je obiskovalo zgolj sedem ali osem otrok.⁷ Otroke so začeli pošiljati v mestne šole, po nekaj letih so spet odprli lastno šolo za otroke premožnih družin. Toda že jeseni 1800 sta voditelja judovske skupnosti Grassin Bolaffio in Salamon Vita Levi spet zaprosila za zaprtje posebne judovske šole v getu. Ta naj bi poslej delovala le za otroke do šestega leta, starejši pa naj bi se izobraževali v mestnih šolah. Največ jih je zahajalo k patrom piaristom, ki so pri poučevanju nadomestili jezuite. Kljub temu judovske šole v getu niso zaprli, ampak so jo ohranili za učence, ki niso dovolj znali nemščine, da bi se lahko vključili v javno šolo. Plačilo za učitelja je letno znašalo dvesto goldinarjev.⁸ Poleg tega so se Judje bali, da bi bili njihovi otroci v mestnih šolah preveč podvrženi krščanski veri. Jeseni 1800 je judovsko šolo v getu obiskovalo osem učencev: Abraham Gentilli, Leon Levi Gentilli, David Gentilli, Joseph Pincherle, Anna Pincherle, Jacob Morpurgo, Samuel Morpurgo, Isach Morpurgo, vsi stari med osem in deset let.⁹

Pomen rabinov Reggio

V 19. stoletju so verske skupnosti v tedanji Habsburški monarhiji same vzdrževale svoje osnovnošolske izobraževalne ustanove. Tako je bila tudi judovska šola odvisna predvsem od gospodarskega položaja članov verske skupnosti. Med največje pomanjkljivosti judovskega izobraževalnega sistema je treba umestiti pomanjkanje centralnega upravljanja. Tudi Judje v Gorici so razvili svoje osnovno šolstvo. Leta 1844 je bilo v mestu 27 šoloobveznih otrok (23 fantov in štiri dekleta). Razen dveh fantov so vsi obiskovali judovsko šolo v nekdanjem getu, kjer je poučeval Izak (Isacco) Samuele Reggio, verski pouk pa je izvajal Graziano Luzatto. Letni honorar za učitelja je znašal dvesto goldinarjev. Šolo je avtonomno upravljala judovska skupnost, vendar so se morali kandidati za učitelja prijaviti na nadškofijski ordinariat v Gorici. Leta 1849 je bilo v judovski šoli v Gorici sedemnajst učencev, gimnazijo v Gorici pa je leta 1854 obiskovalo tudi šest Judov. Vsi judovski starši so morali pošiljati svoje otroke med šestim in dvanajstim letom v šolo. Če pa so za svojega potomca izbrali zasebno izobraževanje, je moral opravljati vsak semester izpite iz pridobljenega znanja, ki jih je nadzoroval glavni rabin. Sta se pa tudi znotraj goriške judovske skupnosti izoblikovala nasprotna tabora glede izobraževanja. Tako imenovani izolacionisti so zahtevali posebno

7 Lesizza Budin, *La scuola ebraica goriziana*, str. 21.

8 Altieri, *La comunità ebraica*, str. 30–31; Brancati, *L'organizzazione scolastica*, str. 135.

9 Lesizza Budin, *La scuola ebraica goriziana*, str. 25.

izobraževanje za Jude, ki naj bi bili sicer preveč pod udarom sekularizma in nejudovskih vplivov. Po drugi strani so t. i. integralisti zahtevali pošiljanje svojih otrok v mestne šole, tudi če bi to pomenilo mešanje z večinskimi katoliškimi sošolci. Pri tem so se sklicevali predvsem na previsoke stroške, ki jih je zahtevalo ločeno judovsko šolstvo. Tako se je šolstvo v nekdanjem goriškem getu z leti vedno bolj spreminjalo v zgolj verski pouk.¹⁰

Prvo polovico 19. stoletja je med goriškimi Judi najbolj zaznamoval prav Izak Samuele Reggio (1784–1855); v svojih delih se je vedno znova podpisoval kot »Goričan«. V Gorico se je iz Ferrare preselil že Izakov oče, Abram Vita Reggio, ki je prišel leta 1783 kot učitelj v novoustanovljeno judovsko versko šolo. Njegov mentor je bil goriški rabin Mose Gentili (Hefez), ki ga je Abram nasledil po smrti leta 1798. Poročil se je z Malchino, hčerko rabina Abrama Morpurgo iz Gradišča ob Soči. Njegov edini otrok je bil prav Isacco. Versko izobrazbo mu je dal oče, splošno izobrazbo pa je pridobival na goriški gimnaziji in liceju. Zraven se je učil tudi glasbe, risanja in slikanja. Svojo poklicno pot je Izak Samuele Reggio začel leta 1803 v Trstu, kjer je poučeval na zasebni šoli, leta 1809 pa so ga Francozi imenovali za profesorja leposlovja, zgodovine in geografije na liceju v Gorici. Ob obnovi avstrijske oblasti je ostal brez javne službe. Najdemo ga med ustanovitelji rabinskega kolegija v Padovi leta 1829. Leta 1846 je nasledil očeta na mestu rabina v Gorici, to službo je opravljal do smrti zaradi kolere leta 1855.¹¹

Šolanje do prve svetovne vojne

Jude v Gorici je na državni ravni od leta 1852 predstavljala judovska skupnost na Dunaju (nem. Israelitische Kultusgemeinde Wien), ki je bila sicer uradno predstavniško telo Judov v tedanji Avstriji. Z novo državno zakonodajo iz leta 1867 so postali tudi Judje popolnoma izenačeni glede vseh pravic in dolžnosti z drugimi prebivalci habsburške monarhije. Po dveh letih razprav v državnem zboru je bil 21. marca 1890 v cislajtanski polovici habsburške monarhije naposled sprejet t. i. Judovski zakon (nem. *Israelitengesetz*). Urejal je odnose med državo in judovskimi skupnostmi ter poenotil tovrstno zakonodajo. Omenjeni zakon je bil ključnega pomena za judovske skupnosti v monarhiji, saj jim je priznaval vlogo posrednika med judovskimi verniki in državo. Hkrati je urejal podrobnosti o delovanju judovskih verskih občin na različnih področjih, od nadzora statuta do organizacije judovskega obredja in verskega izobraževanja. Vsaka judovska verska občina je tako postala krajevno zamejena, na njenem območju ni smela obstajati nobena druga judovska verska občina. Vsak Jud je bil član tiste judovske

¹⁰ Tassin, *L'Istruzione popolare*, str. 114–115; Brancati, *L'organizzazione scolastica*, str. 137; Grusovin, *Gli ebraisti Cattolici*, str. 30–34.

¹¹ Cusin, *Filiazione patrilineare e matrilineare*, str. 75–89; Grusovin, *La comunità ebraica*, str. 17–19; Arčon, *Judovska skupnost*, str. 50.

verske občine, kjer je imel stalno prebivališče. Judovsko versko občino so lahko ustanovili le na območju, kjer je bilo na razpolago dovolj denarnih sredstev in ustreznih bogoslužnih ustanov. Poleg tega so morali poskrbeti za versko osebje in zagotavljali reden verski pouk.¹² Omenjena zakonodaja je bila podlaga tudi za organizacijo judovskih skupnosti v Avstrijskem primorju. Tako je prišlo 18. marca 1893 do reorganizacije judovskih skupnosti na tem območju, ustanovljeni sta bili dve okrožji, Trst in Gorica.¹³ Leta 1893 so se člani nekdanje judovske skupnosti iz Gradišča ob Soči (Gradisca d'Isonzo) priključili goriški skupnosti.¹⁴ Ta zakonodaja je ostala na Goriškem v veljavi do državnopravnih sprememb po koncu prve svetovne vojne.

Znotraj judovske skupnosti v Gorici je v drugi polovici 19. stoletja deloval rabin, ki je bil hkrati učitelj višjih razredov judovske verske šole, letno pa je moral pripraviti vsaj šest nagovorov v sinagogi in vsaj enkrat tedensko poučevati iz Tore. Poleg tega je moral rabin skrbeti za judovsko versko in pravno izročilo, vpisovati novorojence in umrle, pripravljati mladoporočence in skrbeti za razveze. Nižje razrede judovske šole je poučeval nastavljeni učitelj. Judovsko versko šolo je leta 1872 obiskovalo deset dečkov in osem deklic. Skupnost je skrbela še za sinagogo, nekakšen otroški vrtec, druge lokale verskega zavoda in za oskrbo revnih, ki so se k njim zatekli po pomoč.¹⁵

Vsaj že leta 1808 je tudi v Gradišču ob Soči obstajala judovska šola, leta 1844 jo je obiskovalo 17 učencev (enajst fantov in šest deklet). Učenci so bili iz judovskih družin Morpurgo, Luzzatto, Vitali in Prister. Zanimivo je, da je bil učni jezik hebrejščina. Učitelj je bil Isach Luzzatto, ki je poučeval tudi verouk, hkrati pa opravljal še službo rabina v Gradišču.¹⁶

V drugi polovici 19. stoletja se je tudi pri Judih v Gorici povečala integracija s preostalim prebivalstvom v mestu. Omenjeni proces lahko opazujemo na več ravneh: judovski starši so svoje otroke pošiljali v mestne šole, Judje so najemali katoliške služkinje in hišne pomočnice. Med goriškimi učiteljicami najdemo naslednje Judinje: Brunetta in Consola Richetti, Benvenuta Luzzatto, Cornelia Coen Luzzatto in Elisa (Betty) Pavia. Betty Pavia je bila znana učiteljica jezikov.¹⁷

Judovska šola oz. ješiva (hebr. *yeshivah*) v Gorici se je v času rabina Giacomina Bolaffia, v Gorici je deloval med 1894–1903, precej izboljšala. Njegovo obdobje pri opravljanju rabinske službe v Gorici je ostalo dobro zapisano. Prizadeval si je za poživitev judovske vere v obdobju nagle sekularizacije in za ustrezen verski pouk judovske mladine v Gorici. Poučevala sta učitelj Abramo Pavia in učiteljica Betty Pavia. Izobraževanje je vključevalo branje, slovnico, prevajanje in komentarje k

12 Bihl, *Die Juden*, str. 881–885; Pančur, *Judovska skupnost v Sloveniji*, str. 44.

13 CAHJP, Jerusalem, Archivio della Comunità Ebraica di Gorizia, B, fasc. 2, busta 4; Lesizza Budin, *Vita e cultura ebraica*, str. 12.

14 Cedarmas, *La comunità israelitica*, str. 31; Podbersič, *Jeruzalem ob Soči*, str. 154.

15 Arčon, *Judovska skupnost*, str. 56–57; Podbersič, *Jeruzalem ob Soči*, str. 103–104.

16 Tassin, *L'Istruzione popolare*, str. 114, 115; Brancati, *L'organizzazione scolastica*, str. 134.

17 Claricini, *Gorizia nelle sue istituzioni*, 2. knjiga, str. 420.

svetopisemskim besedilom. Nadalje so se učenci učili tudi prevajanja molitev. Za učenke je prišlo v poštev učenje judovske morale, za učence pa spoznavanje judovske zgodovine in judovske literature. Starejši učenci so se učili tudi judovskih ritualov, hebrejske kaligrafije in recitiranja liturgičnih formularjev v sinagogi. Za verski pouk je denarna sredstva prispevalo tudi državno ministrstvo za uk in bogočastje (nem. *Ministerium für Kultus und Unterricht*) na Dunaju.¹⁸

Pripadniki goriške judovske skupnosti so bili v povprečju bolj izobraženi od večine prebivalstva v mestu. V njihovem vsakdanjiku je prevladovala italijanščina, čeprav je bila velika večina večjezična. V popisu prebivalstva tedanje habsburške monarhije iz leta 1900, ko so resda spraševali po občevalnem jeziku, ne po nacionalnosti, so le trije Judje v Gorici navedli slovenščino kot svoj občevalni jezik. Kar 177 jih je za občevalni jezik navedlo italijanščino in 32 nemščino.¹⁹

Do leta 1850 je v Gorici še delovala judovska trivialka. Od tedaj naprej je v prostorih sinagoge obstajala le še judovska verska šola, ki so jo morali obiskovati vsi judovski otroci. Upravljalo jo je vodstvo skupnosti. Starši so se sicer lahko odločili za privatno versko vzgojo, vendar so morali v tem primeru njihovi otroci izpite opravljati v tej šoli. Čas za take izpite je nastopil v soboto pred pasho²⁰ in v soboto pred koncem leta. Pogoj za vstop v judovsko šolo je bila starost sedem let in znanje branja hebrejščine. Predmetnik so sestavljali hebrejska slovnica, biblično učenje, poznavanje religije, narodna zgodovina ter razumevanje molitev in obredov. Učenci so bili razdeljeni v dva razreda. Tri ure tedensko so morali judovsko šolo namesto verouka obiskovati tudi gimnazijci judovske vere. Potrdilo o obiskovanju je bilo pogoj za uspešen zaključek letnika. Seveda se je čutil tudi t. i. zunanji vpliv, saj je prišlo na državni ravni v drugi polovici 19. stoletja do nove zakonodaje na šolskem področju, med drugim tudi obveznega izobraževanja vseh otrok od šestega do štirinajstega leta starosti. Učenci so morali ob zaključku izobraževanja dokazati poznavanje branja, pisanja, računanja in verskih resnic. Zaradi ostrejšega nadzora so praktično vsi starši svoje otroke pošiljali v šolo. Pouk je nadziral deželni šolski svet, v katerem je za judovske interese skrbel poseben svetnik. Leta 1869 je funkcijo opravljal dr. Giovanni Jona,²¹ tedanji predsednik goriške judovske skupnosti.²² Na nižji ravni sta obstajala še dva šolska sveta, okrožni in krajevni. Tam je judovske interese zastopal dr. Enrico Luzzatto. Judovska šola v nekdanjem getu je bila dobro obiskana. Iz leta 1900 izvira že druga prošnja judovske skupnosti za ukinitvev šole zaradi stroškov, ki so nastali s plačevanjem

18 Cedarmas, *Fra Vienna e Roma*, str. 113; Podbersič, *Jeruzalem ob Soči*, str. 165.

19 Haas, *Die sprachlichen Verhältnisse der Juden*, str. 3–11.

20 Pasha oz. Pesah – judovski praznik, tudi judovska velika noč ali praznik opresnikov. V obdobju pashe, ki traja osem dni, se Judje spominjajo odhoda iz Egipta.

21 Dr. Giovanni Jona (1815–1878), bil je prvi odvetnik judovskega rodu v deželi Goriško-Gradiščanski. Poklicno pot je začel v Rovinju, nato se je vrnil v Gorico. Med letoma 1861 in 1877 je bil goriški občinski svetovalec.

22 *Almanacco e guida scematica della Città e Provincia di Gorizia per anno 1876*, str. 50.

učitelja. Sicer so Judje lahko še vedno pošiljali svoje otroke v zasebno šolo, kjer jih je poučevala Betty Pavia.²³

Po zaključenem obveznem izobraževanju so lahko tudi Judje izobraževanje nadaljevali na srednješolski stopnji. Lahko so izbirali med realko in gimnazijo. Realka je v Gorici delovala od leta 1860, pouk pa je v obeh šolah potekal v nemščini. Dr. Giovanni Jona je zahteval, da mora biti učni jezik tako v gimnaziji kot tudi realki italijanščina. Pri tem se je skliceval na zakonodajo, ki je kot učni jezik predvidevala deželni jezik. Doživel pa je nasprotovanje z utemeljitvijo, da sta ti šoli namenjeni vsej deželi, ne le mestu Gorica, zato mora o tem razpravljati deželni zbor.²⁴ Leta 1874/1875 je goriško realko obiskovalo 260 dijakov, nacionalno se jih je 50 opredelilo za Slovence, 40 za Nemce in 170 za Italijane. Verska sestava dijakov je bila pestra, prevladovali so katoličani (247), štirje so bili protestanti in devet je bilo judov. V šolskem letu 1896/1897 je bilo v goriško realko vpisanih 299 dijakov, od teh 270 katoličanov, trije pravoslavne vere, 12 protestantov, en brezverec, kar 13 pa je bilo judovskih dijakov.²⁵ Soča navaja, da so bili v šolskem letu 1879/1880 v goriški gimnaziji vsi dijaki katoličani, razen štirih evangeličanov in osmih judov.²⁶ Število dijakov judovske veroizpovedi na goriški realki je leta 1893 naraslo na 11, potem pa je začelo upadati. Leta 1901 jih tam zasledimo le še osem.²⁷

Med prvo svetovno vojno je tudi judovsko izobraževanje v Gorici delilo uso- do porušenega in skoraj izpraznjenega mesta. Zaradi soške fronte se je goriški rabin Ermanno (Hermann) Friedenthal z družino že junija 1915 umaknil na Ogrsko, od koder je izviral, in tam ostal do leta 1919. Judovska šola v mestu je bila zaprta.²⁸

Obdobje italijanske države

Zaradi novih politično-upravnih razmer se je goriška judovska skupnost po prvi svetovni vojni tesneje povezala z drugimi judovskimi skupnostmi v Kraljevini Italiji. Leta 1926 je število Judov v Gorici naraslo na okrog 220, med katerimi pa je bilo samo 35 takšnih, ki so tudi finančno prispevali za delovanje judovske skupnosti. Šlo je za domače pripadnike skupnosti, kajti po prvi svetovni vojni priseljeni Judje so v glavnem živeli v slabih finančnih razmerah in za skupnost večinoma niso prispevali. Letne dajatve za judovsko skupnost so se zvišale na okrog tristo do štiristo lir, medtem ko je rabin prejemal 16.000 lir plače, kar je vključevalo tudi njegovo namestitev. Goriški Judje so svojo lojalnost do italijanske države

23 Claricini, *Gorizia nelle sue istituzioni*, 1. knjiga, str. 280–295; Brancati, *L'organizzazione scolastica*, str. 124, 161; Arčon, *Judovska skupnost*, str. 63.

24 Gabršček, *Goriški Slovenci*, str. 66.

25 Soča, 16. julija 1897, št. 29. C. kr. realka v Gorici.

26 Soča, 6. avgusta 1880, št. 32. Letošnja šolska poročila.

27 Gorica, 6. julij 1901, št. 53. Goriška realka.

28 Cedarmas, *Fra Vienna e Roma*, str. 116–117.

in po oktobru 1922 podporo vladajočemu fašističnemu režimu dokazovali tudi s članstvom v fašistični stranki *Partito Nazionale Fascista* (PNF).²⁹

Judovsko šolstvo v Gorici je nov razmah doživelo marca 1928 s prihodom novega rabina Abrahama Adolfa Schreiberja (1897–1982), sicer pripadnika ortodoksnega judovstva, po rodu iz stare madžarske ortodoksne rabinske družine. Pred prihodom v Gorico je deloval v skupnosti na otoku Krfu. Bil je odlično izobražen, dober pisec, prav v Gorici se je začel posvečati pripravi kritičnih izdaj del srednjeveških talmudistov, proučevalcev Talmuda. Že njegov oče Simon Soffer Schreiber je veljal za priznanega rabina in utemeljitelja uveljavljene verske šole, ješive, v madžarskem mestu Eger. Okrog njega so se zbirali judovski učenci, nekateri med njimi so se prav zaradi omenjenega rabina priselili v Gorico, da so lahko sledili njegovemu poučevanju. K razmahu ješive v Gorici so prispevali predvsem priseljeni Judje iz Poljske. Hvale na račun judovske skupnosti v Gorici je pogosto izrekal tudi rabin Schreiber, ki je posebej poudaril napredek v obdobju, ko so nekatere druge judovske skupnosti po Italiji počasi ugašale. V Gorici pa so se istočasno pripravljali na odprtje nove šole za poučevanje Tore.³⁰

Sicer se je že ob začetku 20. stoletja v Firencah začelo organizirati judovsko kulturno gibanje Pro Cultura, ki so ga podpirali študenti na tamkajšnjem uveljavljenem rabinskem kolegiju pod vodstvom rabina Marguliesa. Gibanje si je prizadevalo za zaščito judovske duhovne in kulturne dediščine ter dvig delovanja v posameznih judovskih skupnostih. Pogosto so bile organizirane različne konference na temo judovske zgodovine, s čimer se je ohranjala tradicija. Višek delovanja je to gibanje doseglo ob začetku 30. let.³¹ Odmev zasledimo tudi v Gorici, kjer so na začetku septembra 1932 ob sinagogi odprli obnovljen in povečan nekdanji prostor judovske šole in ga poimenovali po priljubljenem goriškem rabinu Abramam V. Reggiu. Kmalu je ta prostor postal središče kulturnega delovanja Judov v Gorici.³²

Za kratek čas je Gorica spet pridobila žar judovskih študij, tako značilen za prvo polovico 19. stoletja in oba rabina iz družine Reggio. Attilio Donato Moise Morpurgo, zadnji predsednik goriške judovske skupnosti pred drugo svetovno vojno, je vzdrževal dobre odnose z rabinom Schreiberjem. Tako je oktobra 1936 z obžalovanjem sporočal v Rim, da mora dr. Abraham Schreiber zapustiti Gorico, kar se bo zgodilo zaradi »zelo žalostnega ekonomskega stanja goriške skupnosti. Italija bo tako izgubila najbolj učenega in nadarjenega učitelja, seveda ne zaradi

29 Cedarmas, *La comunità israelitica*, str. 58.

30 AUCEI, fondo Attività dell'Unione delle Comunità Israelitiche Italiane fino al 1933, busta 12, fasc. 44 Gorizia.

31 Cedarmas, *La comunità israelitica*, str. 72.

32 UCEI, fondo Attività dell'Unione delle Comunità Israelitiche Italiane fino al 1933, busta 21, fasc. 92, dopis 30. avgust 1932.

svoje krivde».³³ Rabin Schreiber je bil zadnji domači rabin v Gorici, iz mesta je leta 1936 odšel v Opatijo.³⁴

Poslej so se vedno znova pojavljale težave v zvezi z judovskim poukom v Gorici. Že omenjeni predsednik Morpurgo je spomladi 1938 pisal na Zvezo judovskih skupnosti Italije v Rimu in prosil za pomoč pri iskanju primerne mladega učitelja, ki bi judovske učence v Gorici poučeval verski pouk, za kar so bili pripravljeni plačati od šeststo do sedemsto lir na mesec.³⁵

Pri delovanju so tudi goriški Judje morali upoštevati »konkurenco« različnih fašističnih združenj. Njihovo delovanje je vedno bolj prodiralo v prav vse pore vsakodnevnega življenja vseh delov družbe v tedanji Kraljevini Italiji. Tukaj judovske skupnosti niso bile prav nobena izjema, konec koncev so morali tudi judovski šolarji obvezno sodelovati v fašističnih državnih programih in organizacijah (Figli della Lupa, Balilla, Giovanni Fascisti, Avanguardisti). Judje v Gorici, kot drugod po Italiji, so si pač prizadevali ostati enakopravni člani državne in narodne, to je italijanske, skupnosti.³⁶

To obdobje so zaznamovali tudi stalni prihodi in odhodi judovskih družin iz srednje in vzhodne Evrope. Gorica je bila pogosto le prehodna točka, s katere jih je večina odpotovala dalje, v Palestino, ZDA ali Švico. Čeprav so predvsem pripadniki mlajše generacije ponujali svetlo sliko goriške judovske skupnosti, je bila realnost vendarle bolj žalostna. Skupnost se je namreč vztrajno manjšala. Od septembra 1938 so italijanske oblasti uvedle več zakonskih ukrepov za izključitev Judov iz javnega življenja in napisale več okrožnic, v katerih so razlagale ravnanje z Judi. Z okrožnicami različnih ministrstev so administrativna določila pošiljali prefektom po pokrajinah. Fašistična definicija Judov v Kraljevini Italiji je sicer podobno kot nacistična temeljila na rasni podlagi. Za podlago ugotavljanja judovstva posamezne osebe pa so fašisti vzeli judovstvo staršev, v primerjavi z nacisti, ki so to preverjali pri starih starših. V italijanskem fašističnem režimu je tako za Juda veljal, kdor je imel judovskega očeta in judovsko mater, ne glede na to ali je bil tudi sam pripadnik judovske vere ali ne. Fašisti so imeli na videz jasen cilj: ločiti Jude od arijskega prebivalstva. To se je pokazalo kot precej težavno, predvsem zaradi številnih mešanih zakonskih zvez. Med glavne fašistične cilje do začetka druge svetovne vojne je spadal izgon Judov iz Italije, kar jih je močno prizadelo predvsem glede pravice do dela in izobraževanja. Tako se je protijudovska zakonodaja postopno zaostrovala. Na začetku septembra 1938 so z odlokom odstranili judovske profesorje, študente in dijake z vseh univerz in šol v Italiji. Izjema je veljala le za študente, ki so se vpisali pred letom 1938/1939. Objavili so seznam

33 AUCEI, fondo Attività dell'Unione delle Comunità Israelitiche Italiane fino al 1933, busta 32E, fasc. 20, mapa 3211.

34 Morpurgo, *Valdirose*, str. 200; Cedarmas, *La comunità israelitica*, str. 82–86.

35 AUCEI, fondo Attività dell'Unione delle Comunità Israelitiche Italiane fino al 1933, busta 32F, fasc. 23, mapa Gorizia.

36 Bettin, *Italian Jews*, str. 98–124.

poklicev, ki so bili prepovedani za Jude, in odstranili državne uslužbence, ki so bili Judje. Toda hkrati so uvedli razlikovanje za posamezne kategorije oseb, ki so tako izpadle iz sistema protijudovske zakonodaje.³⁷

Novembra 1938 so italijanske fašistične oblasti zaostriale ukrepe na področju izobraževanja, saj so izključili vse Jude iz vseh javnih šol, vendar so jim hkrati dovolili ustanovitev lastnih šol znotraj posameznih judovskih skupnosti. Večje judovske skupnosti, ki še niso imele organiziranih lastnih zasebnih šol, so to hitro storile. V Gorici je bilo to precej težje, predvsem zaradi majhne skupnosti. Zato so organizirali zasebna predavanja, poučevanje je prevzela upokojena učiteljica Rina Sara Luzzatto (1884–1943) za nižje razrede, medtem ko je višje razrede prevzel Marcello Morpurgo, takrat še študent v Padovi.³⁸ Tako so lahko njuni učenci ob koncu šolskega leta kot privatisti opravljali izpite in s tem pridobili priznane učne dosežke.³⁹

Fašistične oblasti v Gorici so 5. decembra 1938 s seznama članstva PNF izbrisale tudi 33 judovskih članov. Iz omenjenega popisa izvemo za poklicno pripadnost izključenih goriških Judov, med katerimi najdemo tudi osem učiteljev.⁴⁰

Iz stranke pa niso izključili Maria in Bruna De Ferrija (Dörfles), ker so jima priznali posebne zasluge za fašistično gibanje, ki sta mu pripadala že od leta 1922 oz. 1920. Poleg tega so oblasti priznavale tudi dejstvo, da sta judovsko vero zapustila že pred prvo svetovno vojno. Vseeno so PNF priporočali, naj ju zaradi morebitnega negodovanja v javnosti ne postavlja na vidne položaje znotraj stranke. Težave pa so nastopile decembra 1938 ob praznovanju mladinske fašistične organizacije Balilla, ko sta se brata De Ferri na slovesnosti pojavila na tribuni ob goriškem prefektu. Učitelji, ki so pripeljali svoje učence, so v skladu s tedanjo družbeno klimo negodovali zaradi njune prisotnosti.⁴¹

Med uničenjem in izginotjem

Ob začetku druge svetovne vojne leta 1939 se je judovska skupnost v Gorici stalno manjšala. Pritok Judov iz srednje in vzhodne Evrope je praktično usahnil, predvsem zaradi spopadov in oteženega prehajanja meja. Osrednje vodstvo judovskih skupnosti v Rimu je redno poizvedovalo, kaj se dogaja drugod po državi.

37 De Felice, *Storia degli Ebrei italiani*, str. 366–367; Sarfatti, *Mussolini contro gli ebrei*, str. 62–64; Collotti, *Il fascismo e gli ebrei*, str. 94–96; Caffaz, *Le leggi razziali*, str. 26–27.

38 Marcello Aronne Morpurgo (1919–2012), član ugledne goriške judovske družine. Njegov stric Attilio Morpurgo je bil dolgoletni predsednik judovske skupnosti v Gorici. Na univerzi v Padovi je Marcello diplomiral iz književnosti. Med vojno se je skrival v Benečiji (it. Veneto), po ustanovitvi Izraela pa se je odselil tja in se poročil z Miriam Bolaffio. Umrli je v Berševi.

39 Morpurgo, *Rievocando le ultime vicende*, str. 706; Morpurgo, *Valdirose*, str. 202–203.

40 ASG, Regia Prefettura di Gorizia, Ufficio di Gabinetto, busta G/104 bis, fasc. 17.2.3. Difesa della razza.

41 Altieri, *La comunità*, str. 87–88.

Tako so 19. maja 1940 iz Gorice odgovorili, da pri njih ni ničesar novega glede delovanja skupnosti in da verski pouk v Gorici redno poteka.⁴²

Razmere za goriške Jude so se zaostriale po kapitulaciji Italije septembra 1943 in ob prihodu nemške vojske na Goriško. Po vseh italijanskih deželah, ki jih je zasedla nemška vojska, se je začel pravi lov na Jude, v italijanskem zgodovinopisju znan tudi kot *La caccia all' ebreo*. Nemci so sicer ohranili italijanski upravni sistem, vendar so dejansko oblast izvajali nemški okupatorji. Lokalnim prefektom so vsilili nemške svetovalce, ki so nadzirali izvajanje ukazov Friedricha Rainerja, visokega komisarja Jadranskega primorja. Tedaj je bilo v Gorici le še manj kot sto Judov. Nekateri so zaslutili prihajajoče preganjanje in so se poskrili na podeželju, spet drugi so se umaknili v druge italijanske pokrajine, predvsem v Emilio Romagno v severni in Marche v južni Italiji. Šolski pouk za judovske otroke se ni več izvajal, kajti med preostalimi Judi v Gorici so prevladovali pripadniki srednje in starejše generacije. Večino preostalih goriških Judov so Nemci aretirali 23. novembra 1943 in poslali v koncentracijska taborišča, največ v Auschwitz. Iz taborišč sta se vrnila le dva, Giacomo Jacoboni in Iris Steinmann.⁴³

Od poskusa preporoda do ukinitve

Sredi junija 1945 so v Gorico vkorakali Anglo-Američani, ki so mesto in okolico upravljali v okviru cone A Julijske krajine. V Gorici je bil sedež poveljstva ameriške 88. pehotne divizije, popularno imenovane *Blue Devils*, v kateri je služilo veliko judovskih vojakov. V tej enoti je kot vojaški rabin služil tudi stotnik Nathan A. Barack,⁴⁴ pripadnik ortodoksnega judovstva, ki je poleg duhovne oskrbe ameriških vojakov judovske veroizpovedi poskrbel tudi za pomoč maloštevilnim vračajočim se judovskim družinam. Ob njegovem prihodu na Goriško oktobra 1945 je goriško judovsko skupnost sestavljalo le 25 odraslih. Rabin Barack je obnovil verske obrede, organiziral razdeljevanje pomoči in pripravljaval judovska praznovanja. Sinagogi je priskrbel dovoljenje za ponovno uporabo, saj je bila med vojno onečaščena. Ohranili se niso nobeni podatki, ki bi pričali o tem, da bi rabin Barack dajal kakršnokoli (versko) izobrazbo redkim preostalim judovskim otrokom in mladostnikom v Gorici.⁴⁵

Mali preporod goriške judovske skupnosti se je na žalost nadaljeval le do dokončne razmejitev med Jugoslavijo in Italijo. Po odhodu Zavezniške vojaške

42 AUCEI, fondo Attività dell'Unione delle Comunità Israelitiche Italiane fino al 1933, busta 32F, fasc. 23, mapa Gorizia.

43 Morpurgo, *Valdirose*, str. 127–129; Cedarmas, *La comunità israelitica*, str. 212–218; Podbersič, *Jeruzalem ob Soči*, str. 328–344.

44 Nathan A. Barack, rojen leta 1913 v Rusiji. V ZDA se je družina priselila leta 1923. Po poklicu je bil rabin, vojski se je pridružil junija 1944. Po vojni se je vrnil k svojemu osnovnemu poklicu, postal je ugleden rabin in avtor številnih judovskih verskih knjig. Umril je leta 1999 v ZDA.

45 Cedarmas, *La comunità israelitica*, str. 236–237; Podbersič, *Jeruzalem ob Soči*, str. 383–389.

uprave sredi septembra 1947 se je obnova judovske skupnosti močno upočasnila. Ob popisu prebivalstva leta 1948 je v mestu živelo le še 34 pripadnikov judovske skupnosti. V poletnih mesecih 1947 je sicer potekalo živahno dopisovanje med Gorico in Rimom glede nadaljnega delovanja judovske skupnosti v mestu ob Soči. Feiwl Wolkowicz, poljski Jud, ki je takrat z družino živel v begunskem taborišču v Milanu, se je ponujal za prevzem mesta uslužbenca judovske verske občine v Gorici. Bil je pripravljen prevzeti številne naloge, toda izginjajoča judovska skupnost v Gorici mu ni mogla ponuditi praktično ničesar. Poleg tega v goriški skupnosti skorajda ni bilo otrok, zato ga ne bi mogli uporabiti niti kot učitelja.⁴⁶

Zaradi maloštevilnosti se je judovska skupnost v Gorici leta 1969 združila s tržaško in danes ne obstaja več. Za maloštevilne preostale Jude v mestu danes skrbi tržaški rabin, ki nekajkrat na leto pride v goriško sinagogo. Na nekdanj pomembno goriško skupnost še danes spominja judovsko pokopališče v Rožni Dolini pri Novi Gorici, kjer je pokopanih več kot devetsto Judov, ter lepo obnovljena goriška sinagoga v nekdanjem getu, ki vključuje tudi muzej. Pogosto jo obiskujejo goriški šolarji z obeh strani (nekdanje) državne meje. Tako se je goriška sinagoga, kjer se še vedno vsaj enkrat na leto vršijo judovski obredi, iz subjekta judovske kulture spremenila tudi v objekt spominjanja in poučevanja.

Viri in Literatura

Arhivski viri

AST – Archivio di Stato di Gorizia

AUCEI – Archivio storico dell'Unione delle comunità ebraiche Italiane, Roma

CAHJP – The Central Archives for the History of the Jewish People, Jerusalem

Časopisni viri

Soča (Gorica)

Gorica (Gorica)

Tiskani viri

Almanacco e guida scematica della Città e Provincia di Gorizia per anno 1876, Gorica 1875.

Literatura

Altieri, Orietta. *La comunità ebraica di Gorizia: caratteristiche demografiche, economiche e sociali (1778–1900)*. Udine: Del Bianco editore, 1985.

Altieri, Orietta. *La comunità ebraica di Gorizia e le leggi razziali*. *Qualestoria* 17 (1), 1989, str. 85–90, 1989.

⁴⁶ AUCEI, fondo Attività dell'Unione delle Comunità Israelitiche Italiane dal 1934, busta 32 G, fasc. 25, mapa Gorizia.

- Arčon, Katjuša. *Judovska skupnost v Gorici*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2007.
- Bettin M., Cristina. *Italian Jews from emancipation to the racial laws*. New York: Palgrave Macmillan, 2010.
- Bihl, Wolfdieter. Die Juden. V: Wandruszka, Adam, Urbanitsch, Peter (ur.). *Geschichte der Habsburgermonarchie 1848–1918*. Knjiga III, zvezek II. Dunaj: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1980, str. 880–948.
- Brancati, Mario. *L'organizzazione scolastica nella Contea Principesca di Gorizia e Gradisca dal 1615 al 1915*. Monfalcone: Edizioni della Laguna, 2004.
- Caffaz, Ugo. *Le leggi razziali – Consenso/dissenso*. Qualestoria 17 (1), 1989, str. 23–32.
- Cedarmas, Adonella. *La comunità israelitica di Gorizia 1900–1945*. Pasian di Prato: Istituto Friulano per la storia del movimento di liberazione, 1999.
- Cedarmas, Adonella. *Fra Vienna e Roma: La comunità Israelitica di Gorizia tra la fine dell'Ottocento e la Grande guerra*. La Rassegna Mensile di Israel 66 (2), str. 109–117, 2000.
- Claricini de, Alessandro. *Gorizia nelle sue istituzioni e nella sua azienda comunale durante il trienio 1868–1871: ricordo del podestà Alessandro nob. de Claricini ai diletti suoi concittadini*. 1. in 2. knjiga, Gorica: Tipografia Seitz, 1872.
- Collotti, Enzo. *Il fascismo e gli ebrei. Le leggi razziali in Italia*. Rim, Bari: Laterza, 2003.
- Cusin, Silvio G. Filiazione patrilineare e matrilineare, legami di sangue, alleanze e affinità tra Illuminismo e tradizione nell'inedito Ilán haJachash di Isacco Samuele Reggio. V: Ioly Zorattini, Pier Cesare (ur.). *Gli ebrei a Gorizia e a Trieste tra »Ancien Régime« ed emancipazione. Atti del convegno*. Videm: Del Bianco Editore, 1984, str. 75–89.
- De Felice, Renzo. *Storia degli Ebrei italiani sotto il fascismo*. Torino: Einaudi, 1993.
- Grusovin, Marco. *Gli ebraisti Cattolici a Gorizia nell'Ottocento*. Gorica: Istituto di storia sociale e religiosa, 2001.
- Haas, Theodor: *Die sprachlichen Verhältnisse der Juden in Österreich*. Zeitschrift für Demographie und Statistik der Juden 2 (1), 1915, 1915, str. 1–12.
- Lesizza Budin, Chiara. *La scuola ebraica goriziana dalle origini all'anno 1800*. V: *Ha-tikvâ. La speranza. Attraverso l'ebraismo goriziano*. Monfalcone: Edizione della laguna, 1991.
- Lesizza Budin, Chiara. *Vita e cultura ebraica nella Gorizia del Settecento*. Mariano del Friuli: Edizioni della Laguna, 1995.
- Morpurgo, Marcello. *Rievocando le ultime vicende della scomparsa Comunità di Gorizia*. Rassegna mensile di Israel 44 (11/12), 1978, str. 704–711.
- Morpurgo, Marcello. *Valdirose – Memorie della comunità ebraica di Gorizia*, Videm: Del Bianco, 1986.
- Pančur, Andrej. *Judovska skupnost v Sloveniji na predvečer holokavsta*, Celje: Zgodovinsko društvo, 2011.

- Podbersič, Renato. *Jeruzalem ob Soči : Judovska skupnost na Goriškem od 1867 do danes*. Gorica–Ljubljana–Maribor: Goriška Mohorjeva družba, Študijski center za narodno spravo, Center judovske kulturne dediščine sinagoga Maribor, 2017.
- Sarfatti, Michele. *Mussolini contro gli ebrei. Cronaca dell'elaborazione delle leggi del 1938*. Torino: Zamorani, 1994.
- Tassin, Ferruccio. *L'Istruzione popolare e gli Asburgo. La Contea di Gorizia e Gradisca (1774-1855)*. Gorica: Iniziativa Isontina, 2001.

Povzetek

Goriški Judje so verjetno bili prisotni v mestu že ob njegovem nastanku, prva pisna omemba pa sega v leto 1288. Leta 1715 se v goriškem getu omenja šola, verjetno je bila namenjena zgolj verskemu pouku. Za začetek judovskega šolstva v Gorici lahko štejemo leto 1775. Šola je poslej bolj ali manj redno delovala, težave pa so se pojavile z njenim vzdrževanjem.

Judovska šola oz. ješiva v mestu se je v času rabina Giacoma Bolaffia, v Gorici je deloval med 1894–1903, precej izboljšala. Izobraževanje je vključevalo branje, slovnico, prevajanje in komentarje k svetopisemskim besedilom. Pripadniki goriške judovske skupnosti so bili ob koncu 19. stoletja v povprečju bolj izobraženi od večine prebivalstva Gorice. Judovska šola v nekdanjem getu je bila dobro obiskana, čeprav je nekaj otrok obiskovalo tudi mestne šole.

Judovsko šolstvo v Gorici je nov razmah doživelo leta 1928 s prihodom novega rabina Abrahama Schreiberja, okrog njega so se zbirali judovski učenci, nekateri med njimi so se prav zaradi omenjenega rabina priselili v mesto. Za kratek čas je Gorica spet pridobila tisti žar judovskih študij, tako značilen za prvo polovico 19. stoletja in obeh rabinov iz družine Reggio.

Zusammenfassung

Ausbildung der Juden in Görz von Anfang bis Mitte des 20. Jahrhunderts

Renato Podbersič

Die Görzner Juden waren wahrscheinlich schon zu Beginn in Görz anwesend, während die erste schriftliche Erwähnung aus dem Jahr 1288 stammt. Im Ghetto von Gorizia wurde 1715 eine Schule erwähnt, die wahrscheinlich nur für den Religionsunterricht bestimmt war. Für den Beginn des jüdischen Schulwesens in Görz können wir das Jahr 1775 berücksichtigen. Die Schule war mehr oder weniger regelmäßig in Betrieb, doch es traten Probleme bei der Aufrechterhaltung auf.

Die jüdische Schule oder die Jeschiwa in der Stadt verbesserte sich beträchtlich während der Zeit des Rabbiner Giacomo Bolaffia, der zwischen 1894 und 1903 in Görz tätig war. Die Bildung

umfasste das Lesen, die Grammatik, die Übersetzung und Kommentare zu biblischen Texten. Ende des 19. Jahrhunderts waren die Mitglieder der jüdischen Gemeinde in Görz im Durchschnitt besser ausgebildet als die Mehrheit der Bevölkerung in Görz. Die jüdische Schule im ehemaligen Ghetto war gut besucht, obwohl einige Kinder auch Stadtschulen besuchten.

Das jüdische Schulwesen in Görz erlebte 1928 einen neuen Aufschwung mit der Ankunft des neuen Rabbiners Abraham Schreiber, um den sich jüdische Studenten versammelten, von denen einige speziell wegen des Rabbiners in die Stadt eingewandert waren. Für kurze Zeit erlangte Görz wieder den Glanz der jüdischen Studien zurück, der für die erste Hälfte des 19. Jahrhunderts und für beide Rabbiner der Familie Reggio charakteristisch war.